

АНОТАЦІЯ

Красін С. А. **Формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Харківський національний педагогічний університеті імені Г. С. Сковороди, 2020.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й наукове розв'язання проблеми формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти, що полягало в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов підвищення ефективності цього процесу. Доцільність дослідження зазначеної проблеми зумовлено необхідністю подолання суперечностей між: потребою держави в підвищенні соціального стану сім'ї, з'ясуванням її педагогічного потенціалу та недостатнім використанням цього потенціалу в реальній практиці; зростаючими вимогами суспільства щодо готовності студентської молоді до усвідомленого батьківства й негативною динамікою в стані становлення цієї готовності; нагальною потребою викладачів і кураторів закладів вищої освіти в сучасному комплексі науково-методичного забезпечення процесу формування готовності до усвідомленого батьківства студентів і відсутністю такого комплексу у вищій школі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови, що забезпечать ефективне формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати розвиток поняття «батьківство» в історичній ретроспективі.

2. З'ясувати квінтесенцію та характерні ознаки усвідомленого батьківства.

3. Визначити суть і змістове наповнення структурних компонентів готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти.

4. Уточнити критерії, показники й рівні сформованості готовності студентів до усвідомленого батьківства.

5. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти.

Об'єкт дослідження – процес формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти.

В основу дослідження покладено **гіпотезу** про те, що рівень сформованості готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти підвищиться, якщо забезпечити: підготовку викладачів закладів вищої освіти до реалізації цього процесу; розроблення й упровадження на практиці комплексу науково-методичного забезпечення формування готовності майбутніх фахівців до усвідомленого батьківства; надання особистісно зорієнтованої педагогічної підтримки студентам у здійсненні ними самовдосконалення в означеному напрямі.

Виконання поставлених завдань було здійснено за допомогою використання комплексу таких методів дослідження: *теоретичних*: аналіз, систематизація, узагальнення з метою опрацювання наукових джерел для з'ясування стану розроблення досліджуваної проблеми, визначення ключових понять і теоретичних засад наукового пошуку; *емпіричних*: спостереження, бесіди, тестування, незалежне оцінювання, педагогічний експеримент для перевірки ефективності педагогічних умов формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти;

статистичних: методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу отриманих у дослідженні емпіричних даних.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

– теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти (підготовка викладачів закладів вищої освіти до реалізації цього процесу; розроблення й упровадження на практиці комплексу науково-методичного забезпечення формування готовності майбутніх фахівців до усвідомленого батьківства; надання особистісно зорієнтованої педагогічної підтримки студентам у здійсненні ними самовдосконалення в означеному напрямі);

– *уточнено* суть усвідомленого батьківства, що в дисертації розглянуто, з одного боку, як процес взаємодії батьків із дітьми та між собою на основі прояву усвідомленого ставлення до виконання своїх батьківських обов'язків, інтроспекції власних мотивів, діяльності й поведінки, сприйняття кожного члена сім'ї як безумовної цінності, а з іншого – як систему, що включає відповідні складники; готовності студентів до усвідомленого батьківства як стійкого особистісного утворення, що характеризується усвідомленою орієнтацією на народження дитини, усвідомленим вибором бути батьком (матір'ю), відповідальним ставленням до виконання батьківських функцій, набуттям необхідних знань і вмінь із догляду за дитиною та її виховання; структурні компоненти цієї готовності (мотиваційний, когнітивний, особистісний, діяльнісний, аксіологічний) та їх змістове наповнення, а також критерії (мотиваційно-потребнісний, когнітивно-діяльнісний, емоційно-ціннісний, особистісно-рефлексивний), показники, рівні сформованості зазначеної готовності.

Подальшого розвитку набули методи, форми і засоби формування готовності студентів до усвідомленого батьківства в закладах вищої освіти.

Виявлено та проаналізовано історичну ретроспективу розвитку поняття батьківства.

Практична значущість результатів дослідження полягає в можливості впровадження теоретично обґрунтованих та експериментально перевірених умов формування готовності студентів до усвідомленого батьківства в освітній процес інших закладів вищої освіти.

Основні результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-445 від 06.07.2020), Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка № 1-7/440 від 06.07.2020), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57-01/812 від 01.09.2020), університету імені Альфреда Нобеля (довідка № 273/1 від 15.04.2020).

Викладені теоретичні положення й розроблені науково-методичні матеріали з питання формування готовності студентів до усвідомленого батьківства можуть стати в пригоді кураторам академічних студентських груп, науково-педагогічним працівникам під час викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу й інших курсів, укладання навчальних і навчально-методичних посібників, а також студентам у процесі написання навчально-дослідницьких і наукових робіт.

Апробація результатів дисертації відбувалася на науково-практичних конференціях різних рівнів: міжнародних: «Бъдещи въпроси от света та науката» (София, 2017), «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2018, 2019), «Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки» (Запоріжжя, 2020), «Dynamics of the development of world science» (Ванкувер, 2020); всеукраїнській – «Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського» (Харків, 2019). Основні положення й результати дослідження були обговорені й дістали позитивну оцінку на засіданнях кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи (2017-2020 рр.).

У вступі дисертаційної роботи обґрунтовано актуальність порушеної проблеми, її зв'язок з діючою науковою програмою; визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості дані про їх апробацію та впровадження.

У першому розділі дисертації «Усвідомлене батьківство як педагогічна категорія» досліджено ретроспективу розвитку поняття батьківства, визначено поняття «батьківство» в наукових розвідках, наведено сутнісно-феноменологічний аналіз поняття батьківства. Як встановлено на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, батьківство є історично зумовленим феноменом, становлення якого визначалось основними тенденціями розвитку сімейного виховання й суспільства загалом на різних етапах історичного розвитку.

З урахуванням різних підходів науковців щодо тлумачення поняття батьківства у дисертації воно розглядається, як процес двобічної взаємодії між батьками (біологічними чи прийомними) і дитиною, метою якої є навчання й виховання дитини, створення умов для її гармонійного розвитку.

Під час наукових розвідок розглянуто різні типи батьківства (біологічне і прийомне; змішане, повне та монобатьківство; мало- та багатодітне; раннє і пізнє; нормативне та ненормативне тощо). Виділено п'ять його основних форм: інстинктивне (у випадку несподіваної вагітності та небажаного народження дитини), девіантне (нездатність чи небажання батьків виконувати батьківські функції, нехтування дитиною), делінквентне (ігнорування потреб дитини, знуцання над нею, фізичне, емоційне чи сексуальне насильство тощо), відповідальне (відповідальне ставлення до народження дітей, до їх навчання та виховання, піклування про здоров'я та розвиток дитини), усвідомлене (характеризується усвідомленим ставленням батьків до народження, розвитку та виховання здорової дитини).

Як встановлено під час дослідження, усвідомлене батьківство являє собою з одного боку, процес взаємодії батьків із дітьми та між собою на

основі прояву усвідомленого ставлення до виконання своїх батьківських обов'язків, інтроспекції власних мотивів, діяльності та поведінки, сприйняття кожного члена сім'ї як безумовної цінності, а з іншого – систему, що включає: відповідні знання, ціннісні орієнтації, батьківські установки й очікування, ставлення, позиції, особистісні якості, стиль сімейного виховання.

Усвідомлене батьківство характеризується такими ознаками, як: усвідомлений вибір бути батьком (матір'ю), усвідомлене ставлення батьків до народження, розвитку й виховання здорової дитини, прояв ними усвідомленості у всіх видах взаємодії з дитиною та між собою, постійна рефлексія власної батьківської поведінки та дій, прагнення і здатність до безперервної батьківської освіти й особистісного самовдосконалення.

У *другому розділі* «Теоретичні питання формування готовності студентів до усвідомленого батьківства» розкрито суть і змістове наповнення структурних компонентів цієї готовності студентів, теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування готовності студентів вищої школи до усвідомленого батьківства.

За результатами наукових розвідок, становлення студентів як відповідальних матерів та татусів, які глибоко усвідомлюють свою батьківську місію, вимагає формування в них готовності до усвідомленого батьківства. Під зазначеною готовністю розуміємо стійке особистісне утворення, яке характеризується усвідомленою орієнтацією на народження дитини, усвідомленим вибором бути батьком (матір'ю), відповідальним ставленням до виконання батьківських функцій, набуттям необхідних знань і вмінь із догляду за дитиною та її виховання. Зазначена готовність включає такі структурні компоненти: когнітивний (сукупність знань, необхідних для створення сім'ї, комфортної атмосфери сумісного перебування всіх її членів, про батьківство і виконання батьківських функцій), мотиваційний (бажання створювати сім'ю та мати дитину, відчуття відповідальності за виховання майбутньої дитини, мотивацію на оволодіння необхідними знаннями,

уміннями і навичками), особистісний (психологічна зрілість до батьківства, сформованість таких особистісних якостей, як відповідальність, цілеспрямованість, організованість, упевненість в собі), діяльнісній (практична налаштованість на виконання батьківських функцій, уміння дотримуватись норм і правил взаємодії з дитиною на засадах взаєморозуміння, взаємоповаги, взаємопідтримки), аксіологічний (усвідомлення батьківства як екзистенційної цінності, абсолютної цінності кожного члена родини, соціально значущі ціннісні орієнтації майбутніх батьків).

У *третьому розділі* «Експериментальна перевірка педагогічних умов формування готовності студентів до усвідомленого батьківства» схарактеризовано організацію експериментальної роботи та реалізацію педагогічних умов формування готовності студентів до усвідомленого батьківства, проаналізовано результати констатувального етапу експерименту.

Для перевірки ефективності визначених педагогічних умов було проведено відповідний педагогічний експеримент. Визначено критерії і показники рівня сформованості готовності студентів до усвідомленого батьківства, а саме: мотиваційно-потребнісний (потреба стати компетентним і усвідомленим батьком, особливості мотивації щодо оволодіння готовністю до усвідомленого батьківства), когнітивно-діяльнісний (сформованість знань про особливості та суть усвідомленого батьківства, про готовність до нього, про засоби та способи оволодіння зазначеною готовністю: сформованість інформаційно-інтелектуальних, комунікативно-організаційних та оцінно-регулятивних умінь), емоційно-ціннісний (ціннісне ставлення до усвідомленого батьківства: відчуття емоційного благополуччя у взаємодії з дітьми), особистісно-рефлексивний (сформованість якостей, що необхідні для ефективного виконання батьківських функцій та ролей: відповідальність, спостережливість, емпатійність, доброта, толерантність, любов до дітей; адекватність самооцінки рівня сформованості цих якостей) та відповідні

показники і рівні (високий, середній та низький) сформованості цієї готовності.

Експериментально доведена ефективність наведених умов. Так, протягом проведення експерименту кількість студентів з високим рівнем сформованості готовності до усвідомленого батьківства збільшилась в експериментальній групі на 9,6 %, а в контрольній групі – лише на 4,9 %. Водночас кількість студентів з низьким рівнем сформованості цієї готовності до усвідомленого батьківства в експериментальній групі зменшилась на 17,9 %, а в контрольній групі – на 7,3 %. Отже, результати експерименту дозволяють зробити висновок про те, що реалізація визначених умов дійсно забезпечує ефективне формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти. Це підтверджує правильність сформульованої гіпотези.

Ключові слова: батьківство, усвідомлене батьківства, готовність, готовність до усвідомленого батьківства, студенти, педагогічні умови.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дослідження

1. Красін С. А. Усвідомлене батьківство: сутність, ознаки, структура та зміст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 55. С. 215–221.

2. Красін С. А. Сутність поняття «готовність до усвідомленого батьківства (материнства). *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб. наук. пр. ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Харків : ТОВ «Вид-во НТМТ», 2018. № 1 (87). С. 93–103.

3. Красін С. А. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 24. Т 2. С. 188–191.

4. Красін С. А. Аналіз поглядів студентів на усвідомлене батьківство. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту імені В. Даля. Сєверодонецьк : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту імені В. Даля, 2018. Вип. 4. С. 123–133.

5. Красін С. А. Аналіз результатів пілотного дослідження розуміння студентами вищої школи суті усвідомленого батьківства та важливості його прояву в сім'ї. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 12. Т. 1. С. 159–161.

6. Красін С. А. Реалізація педагогічних умов формування у студентів вищої школи готовності до усвідомленого батьківства. *Теорія та методика навчання та виховання* : зб. наук. пр. Хар. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків : Хар. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2020. № 48. С. 172–182.

7. Krasin S. General historical periodization of patients' establishment and establishment in Ukraine. *Хуманитарни балкански изследвания*. 2020. № 2 (8). Т. 4. С. 10–14.

II. Наукові праці апробаційного характеру

8. Красін С. А. Визначення проблеми батьківства в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського* : матер. II-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 30 вересня 2019 р.). Харків : Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2019. С. 72–75.

9. Красін С. А. До питання формування в студентів готовності до усвідомленого батьківства. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія и практика* : матер. III-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10 квітня 2018 р.). Харків : «Стиль-издат», 2018. С. 256–259.

10. Красін С. А. Зміст і структура усвідомленого батьківства в контексті системного підходу. *Наукові досягнення. Відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 20–30 травня 2020 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. С. 49–53.

11. Красін С. А. Міжнародна програма розвитку дитини як засіб поліпшення якості взаємодії між батьками і дітьми. *Бъдещи въпроси от света на наука та* : матер. XIII-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Софія, 15–22 грудня 2017 р.). Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2017. Т. 7. С. 20–22.

12. Красін С. А. Аналіз поглядів студентів на проблему формування готовності до усвідомленого батьківства. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матер. IV-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12 грудня 2019 р.). Харків : «Мітра», 2020. С. 187–189.

13. Krasin S. Criteria, indicators and levels of the formation of readiness for the conscious paternity of students of higher education institutions. *Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference Dynamics of the development of world science* (Vancouver, July 8–10, 2020). Vancouver : Perfect Publishing, 2020. P. 70–75.